

Obsah monografie doplňujú špecifické sondy do podoby motorizmu, respektive charakteru automobilizmu v rôznych územných celkoch. Ačkoli se jistě jedná o zajímavou a důležitou součást knihy, musíme upozornit na to, že na rozdíl od zbytku díla naráží závěrečný Epilog na problémy spojené s orální historií, což nijak nesnižuje danou kapitolu ani pojetí monografie jako celku, pouze by bylo třeba k faktům přistupovat s větší obezřetností, než z informací vycházejících z materiálů těžených z archivu nebo jiných zdrojů. Lidské vzpomínky nemohou být nikdy zcela objektivní.

Celkově však lze monografii autorského kolektivu Jan Štemberk, Ivan Jakubec a Bohuslav Šalanda zhodnotit nanejvýš kladně. Jediné dva návrhy na vylepšení publikace pro její případné druhé vydání spočívají v doporučení zavést odkazy pod čarou i v případě legislativních dokumentů a nabídnout rozsáhlejší analýzy, včetně podrobnější práce s daty. Daná doporučení jsou však zcela subjektivní a jejich podstata vychází z ekonomického profesního zaměření autora recenze.

Jakub Drábek

DOI: 10.14712/23363525.2021.11

Lenka J. Budilová – Thomas Hylland Eriksen – Gunnar Haaland – Miroslav Hroch – Marek Jakoubek. *Etnické skupiny, hranice a identity*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2020, 156 s.

Etnické skupiny, hranice a identity je dielom nórsko-českého kolektívu autorov a už podľa letného pohľadu sa dá očakávať, že vyplní medzeru v knižnici nielen študentov antropológie, etnológie, sociológie či príbuzných vied, ale tiež sa zaradí do rozsahom skôr skromného počtu pôvodných diel českých odborníkov k otázkam identity a etnicity. Táto početom strán útla publikácia je rozsiahla svojím tématickým záberom: venuje sa historickému prehľadu štúdia etnicity, premenám konceptu etnickej identity v období 20. storočia, historicko-lingvistickému pohľadu na termíny spojené s etnicitou, a to všetko na báze kľúčového diela o etnicite a etnických

skupinách – *Ethnic Groups and Boundaries* (1969), vydané kolektívom škandinávskych autorov pod vedením Fredrika Bartha. Publikácia je koncipovaná ako zbierka, v ktorej nájdeme rozhovor, eseje, štúdie i polemiku.

Na začiatok je treba vypíchnúť, že *Etnické skupiny, hranice a identity* je dielom pozoruhodného kolektívu autorov českých, aj zahraničných. Okrem antropológičky mladej generácie Lenky J. Budilovej sú to nórski sociálni antropológovia Gunnar Haaland a Thomas Hylland Eriksen, ako aj český antropológ Marek Jakoubek a historik Miroslav Hroch. Pre každého z autorov je pritom téma etnicity a identity bytostne blízka. Zatiaľ, čo je historik Miroslav Hroch odborníkom na nacionalizmus a historický vývoj národnostných hnutí, bádateľský záujem Mareka Jakoubka (a tiež Lenky J. Budilovej) sa zameriava predovšetkým na česko-bulharskú krajanskú problematiku a výskum rómskych skupín v stredoeurópskom kultúrnom priestore. Gunnar Haaland podnikol terénne výskumy v Afrike (Sudán, Etiópia) a Ázii (Čína, Nepál, Bangladéš), pričom jeho hlavnými bádateľskými záujmami boli otázky etnických vzťahov a sociokultúrnej evolúcie. V okruhu akademického záujmu Thomasa Hyllanda Eriksena sú témy nacionalizmu, etnicity a multikulturalizmu, ktorým sa venoval počas svojho výskumu na Mauríciu a Trinidadu.

Ústredným ukotvením diskusie prezentovanej v tejto publikácii je dielo s iste nie náhodou podobným názvom, *Ethnic Groups and Boundaries*, editora Fredrika Bartha. Dielo vydané pred pol storočím (v roku 1969) sa nikdy nedočkalo svojho českého alebo slovenského vydania. Ide pritom o jednu z kľúčových antropológických prác 20. storočia a zásadné dielo k problematike etnicity. Vzhľadom k tejto skutočnosti je o to vzácnejšie, že súčasťou knihy *Etnické skupiny, hranice a identity* je aj rozhovor s Gunnarom Haalandom o vzniku a odkazu tejto významnej publikácie (na ktorej sa pred pol storočím podieľal). Haaland veľmi citlivo popisuje okolnosti jej vzniku – publikácia bola založená na príspevkoch prednesených počas antropológiekej konferencie v nórskom Bergene v roku 1967 – ako aj prekvapivé závery, ku ktorým sa účastníci konferencie prepracovali. Podrobne, ale

prítom čitateľne vysvetľuje kľúčový rozdiel medzi pôvodným holistickým chápaním spoločnosti a kultúry a novým prístupom k empirickým procesom, oprostým od teoretických perspektív: „Domnívam sa, že dôležitým dôsledkom tohoto prístupu bolo, že sme stimulovali citlivosť vŕči diverzite procesů, které ovlivňují ‚přelévání‘ myšlenek, objektů a osob, které vytvářejí kontinuity a diskontinuity v distribuci kulturního obsahu – některé z těchto procesů jsme nazvali ‚etnické‘“ (s. 62).

Rozhovor so spoluautorom kľúčového diela modernej antropológie je koncipovaný tak, aby nielen priniesol výpoveď o vzniku *Ethnic Groups and Boundaries*, ale tiež poskytol širší kontext a lepšie chápanie ďalších príbuzných tém: vývoja európskej antropológie od 60. rokov 20. storočia, premenu významu slova etnicita, prepojenie etnicity, identity a kultúry a význam konceptu etnicity pre 21. storočie. Samotným textom *Ethnic Groups and Boundaries* sa ale Haaland vo svojom rozhovore s Lenkou J. Budilovou a Marekom Jakoubkom nezaobera; túto úlohu preberá Marek Jakoubek vo svojom príspevku *Ethnic Groups and Boundaries – jak to všechno začalo*, ktorá tvorí poslednú kapitolu publikácie. Svoju pozornosť zameriava predovšetkým na pozvánku Fredrika Bartha pre antropológov, ktorí sa mali konferencie v Bergene zúčastniť. Pozvánku konfrontuje s predhovorom diela a komentuje ich rozdiely čo sa týka chápania problematiky etnicity a analýzy zvolených konceptov. Tento veľmi detailný popis, v ktorom si Jakoubek všima aj takých vecí, ako je zmena pojmoslovia (Barth v pozvánke hovorí o etnickej jednotke, ale v predhovore už používa termín etnická skupina) zachytáva myšlienkové dozrievanie Fredrika Bartha v procese od organizácie konferencie, cez konferenciu samotnú, až po spracovanie príspevkov. Túto premenu chápania ústredných konceptov pripisuje Jakoubek predovšetkým diskusií počas konferencie. Všima si tiež fakt, že publikácia sa opiera len o malý zoznam teoretických prác a žiadna z tých, ktoré sú v *Ethnic Groups and Boundaries* citované, sa nikdy nestala významným dielom k tejto téme. Jakoubek týmito argumentami podčiarkuje význam celej publikácie a poskytuje priestor pre jej chápanie v novom svete.

Akýmsi pokračovaním Jakoubkovho náhľadu do okolností prípravy predhovoru k *Ethnic Groups and Boundaries* je hneď druhá kapitola, ktorú český antropológ napísal spolu s Thomassom Hyllandom Eriksonom. V nej sa autori venujú, okrem rozboru Barthovho predhovoru, aj ostatným kapitolám a hlavným témam diela. Všimajú si homogenitu jednotlivých kapitol, z ktorých každá je dielom jedného zo škandinávskych antropológov a venuje sa určitej etnickej skupine. Každá zo siedmych kapitol sa prítom nejakým spôsobom vzťahuje k predhovoru a jeho hlavným argumentom. V širšom kontexte potom Erikson a Jakoubek zasadzujú toto dielo do post-koloniálnej antropologickej literatúry a porovnávajú jeho záber s príbuznými publikáciami, vydanými či už pred, alebo po roku 1969, s dôrazom na monumentálnosť diela, ktoré sa so svojimi 150 stránkami dokázalo nemožné: „Přestože, jak jsme stručně naznačili, stoupl význam nových empirických oblastí a etnografie *Ethnic Groups and Boundaries* se již zdá do jisté míry zastaralá, a přestože zpochybnění neunikly ani ústřední koncepty etnicity, skupiny a hranic, některé z hlavních poznatků této publikace se etablovaly jako standardní součást intelektuální výbavy“ (s. 50).

Aj keď všetky doteraz zmienené kapitoly hodnotia *Ethnic Groups and Boundaries* pozitívne, je tu tiež obsiahnutá kritika, a to v kapitole *Termíny „etnická skupina“ a „etnicita“ – co znamenají pro historika?* z pera Miroslava Hrocha. Hroch objasňuje svoj historický prístup k pojmu etnicita najskôr cez zvýraznenie rozdielu prístupu histórie a sociálnych vied, a najmä antropológie k bádaniu všeobecne. Vďaka tomuto rozboru čitateľ nielen pochopí základy historického nahliadania na etnicitu, ale vlastne aj to, v čom tkvie chápanie etnicity antropológiou. Hroch sa nevyhýba kritike Barthovej snahy o etablovanie teórie etnicity na pozorovaní vzťahov takých etnických skupín, ktoré, ako píše, „většinou neprošly ještě ani prvními náběhy k modernizaci“ (s. 112). Hrochovi u Bartha chýba vývojová perspektíva, čo znamená, že sa na základe Barthovej teórie nedá pozorovať prechod od etnickej skupiny k národu. Nie je preto možné, argumentuje Hroch, aby sa teória formulovaná na príklade etnických pospolitostí chápala ako

univerzálna. Napriek tejto kritike ale historik uznáva dôležitosť diela a tiež všeobecný prínos. Túto kapitolu tak môže čitateľ chápať nie ako snahu odradiť ho od prijatia Barthových téz, ale skôr ako prehĺbenie ich chápania v širšom kontexte spoločenských vied.

Navzdory tomu, že publikácia *Etnické skupiny, hranice a identity* nemá homogénny charakter, a naopak sa v nej stretávajú rôzne štýly, takže by na prvý pohľad asi nebola zaradená medzi základnú literatúru ku štúdiu etnicity, opak je pravdou. Za najväčší prínos pokladám práve jej schopnosť zachytiť podstatu problematiky štúdia etnicity, ako aj úroveň jej podania čitateľovi, a to aj v prípade, že záujemca o túto problematiku nemá žiadne, alebo len chabé povedomie o koncepte etnicity a jej výskume. Publikácia vo svojich 156 stranách o etnicite vypovedá to najhlavnejšie – historický vývoj jej skúmania, hlavné idey v súčasnom bádani, ale tiež niektoré z kritických pohľadov na jej moderné chápanie. Je preto vhodná pre študentov celého spektra sociálnych vied ako nahliadnutie do tejto pre dnešný svet tak dôležitej témy. Naopak, pre skúsenejších čitateľov môže predstavovať osviežujúci pohľad na známe premisy, s dôrazom na nekončiacu akademickú diskusiu o páličivých otázkach dnešnej doby v globalizovanom svete.

Katarína Maruškinová

DOI: 10.14712/23363525.2021.12

Branka Grošelj: *Na dnu. Položaj beračev in brezdomcev od konca 19. stoletja do leta 1940 (Na dně. Pozice žebřáků a bezdomovců od konce 19. století do roku 1940)*. Ljubjana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018, 297 s.

Slovinské historiografii není v českém prostředí věnováno příliš pozornosti. Je to bohužel škoda, neboť mnoho témat má díky dlouhé společné historii vzájemný přesah. Uchopení tématu, práce s prameny a použitá metodologie mohou velmi dobře přinášet inspiraci, a dále též prostor pro komparaci v rámci regionálních specifik habsburské monarchie, včetně sledování dalšího vývoje ve dvou nástupnických státech.

Shora uvedené platí i pro recenzovanou monografii slovinské historičky Branky Grošelj, která se věnuje postavení osob na okraji společnosti. Je zřejmé, že toto téma pro ni má zvláštní přitažlivost. Ještě dříve, než se zaměřila na postavení tuláků, žebřáků a kolovrátkářů (flašinetářů), zkoumala ve své diplomové práci téma prostituce. Recenzovaná monografie vychází z autorčiny, v roce 2016 obhájené, dizertační práce. Osoby stojící na periférii jsou zvláště v posledních letech stále častěji předmětem historiografického zájmu a doplňuje výzkumy ostatních společenských vrstev, čímž se daří dotvářet plastický obraz tehdejší společnosti. Výzkum tématu naráží na řadu překážek. Je nutné počítat s torzovitě zachovanými prameny a jejich limitovanou výpovědní hodnotou. Tvořily je převážně osoby, které se k lidem na periférii stavěly více či méně kriticky. Považovaly je za ničemy vyhýbající se práci, žijícími bezpracně na úkor jiných, případně i za duševně nemocné, jejichž nemoc se právě tuláctvím projevovala. Téma je tedy možné označit za náročné, jak z pohledu heuristiky, tak i vhodné metodologie. Každopádně je však třeba zájem kvitovat, neboť pouze poznání všech vrstev společnosti, nám umožní pochopit její fungování.

Struktura recenzované monografie odpovídá vytčeným cílům. V první kapitole je představen právní kontext. Tuláctví a žebrota se staly jedním z důsledků vývoje předlitavské společnosti v 19. století. Rozpad tradiční společnosti, rozvoj industrializace a svoboda pohybu po monarchii tento způsob života ve své podstatě umožnily. Současně se však jednalo o nežádoucí důsledek, který byl potírán. Tuláctví i žebrota byly vymezeny jako přestupek a žebřáci a tuláci měli být od tohoto způsobu života odrazováni sankcemi a převýchovou. Obě v sobě kombinoval zákon č. 90/1885 ř. z., o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech. Tulákům a žebřákům též hrozilo vypovězení z místa pobytu a jejich nucený přesun do tzv. domovské obce, tedy obce, v níž měli domovské právo, a která byla povinna se o ně v nouzi postarat. Pro českého čtenáře má tato kapitola řadu přínosů. Vedle obecného představení legislativní úpravy, která byla v základních rysech shodná v celém Předlitavsku, stojí zajisté za zmínku i její